

A *Nyugat* „iskolájának” elvetélt terve (1918). Az 1908-tól 1918 végéig tartó évtized alighanem a modern magyar kultúra betetőzése, olyan periódus, amely kiteljesítette a kiegyezés (1867) után kibontakozott nagyarányú és átfogó fejlődést, és megeremtette a modernitásnak azokat a szervezeti és mentális alakzatait, amelyek új, összetettebb lehetőségeket tartalmazó fejlődési pályát nyithattak volna meg. Ez a fénykorszak azonban a háború elvesztésével derékba tört, s néhány év véres kataklizmája után már csak egy erősen megcsökkentettségű, szerkezetében deformálódott, teljességgel új pályán folytatódott. Ez a törés, egyebek közt a *Nyugat* történetében is megmutatkozott; a hőskorszak, amely máig szólóan megeremtette a lap presztízsét, 1918–19-ben lezárult, s ez a törés sok mindennek még az emlékét is elmosta.

Ilyen, teljességgel elfelejtett fejlemény volt 1918 őszén a *Nyugat*nak az a kezdeménye, melyet legfőbb szervezője, Schöpflin Aladár „iskolánk”-ként, a szervezésben társa, Babits Mihály pedig a „*Nyugat* Iskolája”-ként emlegetett¹ maguk közt. A kísérlet, amelynek történetét, elvetelését e cikk, ha röviden is, fölidézi, látszólag csupán egy *Nyugat* által szervezett előadásorozat lett volna, valójában azonban annál jóval több. Az előadásorozattal, az „iskolával” ugyanis a *Nyugat* arra tett kísérletet, hogy – hasonlatosan a polgári radikálisok és a „vasárnaposok” kezdeményezéseihöz² – közvetlen, élőszavas kontaktust teremtsen olvasóival, s mintegy maga alakítsa, nevelje saját olvasóközönségét. Azaz, olvasás- és irodalomszociológiaiul egy saját értékrendje és érdekei szerinti, olvasóit maga mellé fölzárkóztató folyamatos programot indítson el. Ez tehát a *Nyugat* törekvéseinek más síkon való folytatása, s egyben kiegészítése lett volna.

A kísérlet első, ma ismerhető, dokumentuma a *Nyugat* 1918. szeptember 16-i számában olvasható, címe: *Nyugat-előadások*.³ A Figyelő rovatnak ez a rövid híradása névtelen, de amennyire a háttér-információkból és a szöveg nyelvi jellemzőiből megítélhető, Schöpflin Aladár írta. (A közlemény merituma persze közös termék s előzetes megbeszélések eredménye volt, Schöpflin „csak” a megfogalmazást adta, s az ügyet képviselte.) A kezdeményt a szöveg így exponálja: „Az idei ősztől fogva új vállalkozással igyekszik szorosabbra és bensőbbre fűzni a közönséggel való viszonyát a *Nyugat*. Előadás-sorozatot rendez, amelynek folyamán írók, művészek, tudósok, válogatott munkásai szellemi életünknek adják elő az élőszó és a személyes érintkezés közvetlenségével kutatásaik és elmélkedéseik eredményeit. Azt akarjuk, hogy ez előadásokkal a közönség mélyebben bepillantasson az alkotó munka műhelyébe, tájékozást nyerjen a ma életéből kiforró eszmék irányáról s közvetlen kapcsolatba jusson a hivatalos kulturális szervek funkcióin túleső kultúrunka tényezőivel.”⁴ E terv, bár éppen, hogy csak utal rá, kétségkívül ellenkulturális színezetű és érdekű: „a hivatalos kulturális szervek funkcióin túleső kultúrunka” világába igyekszik bevezetni hallgatóit. (Ez a magyar irodalom úgynevezett „kettészakadásának” fényében válik fontos szemponttá. A *Nyugat* itt saját pozíciójának igazolására és megerősítésére, kiterjesztésére törekszik.) Az előadásorozat, legalábbis nyitányként, a tervek szerint három hónapos lett volna, s 1918. november 2-án indult volna. A cikk megnevezi a vezetőket is: Babits Mihályt és Schöpflin Aladárt, s felsorolja a közreműködő előadókat is: Babits Mihály, Berinkey Dénes, Dienes Pál, Elek Artur, Fenyő Miksa, Földi Mihály, Fülep Lajos, Füst Milán, Gellért Oszkár, Ignotus, Laczkó Géza, Móricz Zsigmond, Ódry Árpád, Osvát Ernő, Pikler Gyula, Schöpflin Aladár, Tóth Árpád „és még többen mások”.⁵ Ez a – mint kiderült – majdnem végleges lista a *Nyugat*-mainstream neveit tartalmazza, csak Ady hiányzik innen (aki akkor már nagybeteg volt), s pluszként egy-két olyan név szerepel rajta, amelynek viselője a lap története szempontjából pusztán kiegészítő embernek tekinthető. De ha

¹ Schöpflin Aladár összegyűjtött levelei, sajtó alá rend. Balogh Tamás, Pécs, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2004, 190, 191.

² Olyan szervezetekre lehet itt gondolni, mint a Galilei Kör, a Szellemtudományok Szabad Iskolája stb.

³ *Nyugat-előadások* = *Nyugat*, 1918. szeptember 16., 455–456.

⁴ *Uo.*, 455.

⁵ *Uo.*, 455.

jól belegendolunk, Berinke Dénes kivételével, ezek (Dienes, Ódry, Pikler) itteni helye is indokolt. Hetenként öt előadást akartak tartani. „Az előadandó tárgyak terjedelméhez mérten lesznek hosszabb, az egész sorozaton végigfolyó előadások s lesznek rövidebb, egy-két-három órára terjedő előadások is.”⁶ A részvételi díj 400 korona, a *Nyugat* előfizetői számára 300 korona, s ez az összeg havonkénti részletekben is fizethető – mondja a program. Kiderül az is, „beiratkozni” a *Nyugat* kiadóhivatalában lehetett, ott szolgáltak fölvilágosítással az esetleges érdeklődőknek is. A közlemény három fontos közléssel zárul. (1) „Az előadások részletes tervét, minden szükséges tájékoztatással, legközelebb fogjuk közrebocsátani.” (2) „A három hónap leteltével az előadás-sorozatot folytatni szándékszunk.” S végül: (3) „Ajánljuk előadásainkat olvasóink szíves figyelmébe.”⁷

Az előadások tematikájának „legközelebbre” való ígérese lehetett figyelemfelkeltő s fönntartó marketingfogás is, de – mint kiderült – egyes részletek ekkor még tisztázatlanok voltak. Schöpflin szeptember 21-én legalábbis így írt a Szekszárdon betegeskedő Babitsnak: „Kedves Barátom, mint a *Nyugat* legújabb számában láthattad, megkezdtük iskolánk beharangozását, s most már nagyobb arányokban akarjuk folytatni a reklámot. Az október 1-jei számban már részletes prospektust akarnék közölni, s azért kérek, tudasd velem lehetőleg sürgősen a te előadás-sorozatod címét. Természetesen úgy állítottalak a tervezetbe, hogy a te előadásaid végig fognak menni az egész sorozaton, tehát 12 előadásra számítunk.”⁸ Schöpflin e sorai egyébként is fontosak. Egyértelművé válik, ő volt „iskolánk” első számú szorgalmazója, az ügy mozgatója, de kiderül az is, ekkor már formálódott Babitscsal való szövetkezése, amely a *Nyugat* Ady utáni korszakának azután mindvégig meghatározó tandemje maradt. (Mint a későbbiekből látni fogjuk, ez egyúttal Ignotus és Osvát részleges háttérbe szorulásával járt együtt.) Babits azonban ekkoriban betegeskedett (s egyébként is rossz levélíró volt), válasza csak késedelmesen született meg. Schöpflinhez írott (sajnos keltezetlen) levelében, már az október 1-jei szám lapzártája után, mindenesetre így reagált: „Mi újság Budapesten? A *Nyugat* Iskolája megmozdult-e már? Restellem, hogy nem segíthettem, ha valami előmunkálat volt: de október elsejétől már rendelkezésedre állok. Azt is restellem, hogy nem írtam meg mindezeideig előadásom címét: *A filozófia a mai kultúrában*. De egyébiránt nem haragszom meg, ha kedved szerint valami más címet nyomtatsz oda: a témát ebből körülbelül sejtöd.”⁹ A levél fontos momentuma, hogy – ezek szerint – témáját maga Babits választotta meg, a filozófiai (!) tematika az ő akkori preferenciáiból fakadt.

Az októberi 1-jei *Nyugat* azonban Babits késedelme miatt hallgatott az előadássorozatról, s csak a következő, október 16-i szám tért vissza rá. Az újabb beharangozó¹⁰ címe ugyanaz maradt, ami az első alkalommal is volt (*Nyugat-előadások*), de a szöveg most nem az úgynevezett laptestben jelent meg, hanem a B/2-re helyezték el – itt viszont a szöveg tipográfiailag hangsúlyosabb megjelenést kapott. A cím nagyméretű, kővér betűkből lett szedve, így azonnal fölhívja magára a figyelmet, s a „vezetők”, Babits és Schöpflin neve is erőteljesebb tipográfiát kapott. Maga a szöveg lényegében az első közlemény némileg rövidített változata, megismétli annak fontosabb elemeit. Teljesen új elem viszont, hogy itt már a konkrét előadás-terv is megjelenik, címeikkel, előadás-számmal. Ez az újabb, immár „végleges” lista beavat a szervezők elképzeléseibe:

Babits Mihály: A filozófia a mai kultúrában. 12 előadás.

Beck Ö. Fülöp szobrászművész: A szobrászat köréből. 1 előadás.

Dr. Dienes Pál egyetemi rk. tanár: A tér és idő a mai fizikában. 3 előadás.

⁶ *Uo.*, 455.

⁷ *Uo.*, 456.

⁸ *Schöpflin Aladár összegyűjtött levelei*, 190.

⁹ *Uo.*, 192.

¹⁰ *Nyugat-előadások = Nyugat*, 1918. október 16., B/2

- Elek Arthur: A művészeti stílus. 3 előadás.
 Dr. Fenyő Miksa: Mit olvassunk? 2 előadás.
 Földi Mihály: Dosztojevszkij 3 előadás.
 Fülep Lajos: Az impresszionizmus. 3 előadás.
 Füst Milán: Írás közben. Műhelytanulmány. 1 előadás.
 Gellért Oszkár: A sajtó. 1 előadás.
 Ignotus: Heine. 1 előadás.
 Báró Kornfeld Móric: Vallás és szocializmus. 1 előadás.
 Laczkó Géza: A regény. 3 előadás.
 Ódry Árpád: A beszéd művészete. 3 előadás.
 Osvát Ernő: Kritikai szempontok. 1 előadás.
 Pikler Gyula egyetemi tanár: 1. Mi módon vesszük észre, hogy valami nincs? – 2. Mi módon vesszük észre, hogy valami van? 2 előadás.
 Schöpflin Aladár: A modern magyar irodalom kialakulása. 12 előadás.
 Tóth Árpád: A műfordítás. 1 előadás.

A lista érdekessége (az első névsorhoz képest), hogy Berinkey Dénes (és Móricz Zsigmond!) kimaradt, Beck Ö. Fülöp és Kornfeld Móric viszont bekerült az előadók közé. Mindkét „új” előadó a *Nyugat* belső köréhez tartozott, bár egyikük sem volt író. A szobrász Beck volt az, aki a *Nyugat* nevezetes, az illusztrációkban máig visszaköszönő emblémáját megcsinálta, Kornfeld pedig a lap egyik fontos anyagi támogatója, gazdasági biztonságának megteremtője volt. (Van adat rá, hogy a *Nyugat* szűkebb körének rendszeres, fehér asztal melletti összejövetelein is részt vett.) Kornfeld egyébként, valószínűleg, azt a szerepet vette át előadóként, amelyet Schöpflinék eredetileg Berinkeynek szántak. Ez a közélet, a „politika” felé nyitotta ki a tematikát. Móricz kimaradására e pillanatban nincs magyarázatunk. Neki, írói rangja és Schöpflinnel való barátsága miatt mindenképpen itt lett volna továbbra is a helye. Elképzelhető, hogy személyes viszonyai alakultak úgy, hogy nem vállalhatott előadást, de az sem teljesen kizárható, hogy esetleg Babitscsal szemben voltak főntartásai.

A szövegből kiderül (s ez új elem), hogy hetenként öt előadást terveztek, „hétfőtől péntekig 6–7 óra között”. Azaz havi négy, összesen tizenkét héttel számolva hatvan előadással kalkuláltak. Ha azonban összeadjuk a megadott számokat, csak 53 előadás jön ki – hét előadás helye tehát üres. A megadott tematikából s az előadásszámokból bizonyos következtetések így is levonhatók. Egyértelmű, hogy Babits és Schöpflin minden héten tartott volna előadást. Valószínű, hogy Dienes, Elek, Földi, Fülep Laczkó, Ódry havonként egyszer lépett volna föl az előadói katedrara. Hogy a többiek mikor kerültek volna sorra, kiszámíthatatlan. Csak föltételezhető, hogy időben sem Fenyő, sem Pikler két-két előadása nem húzódott volna nagyon szét. Fenyő is, Pikler is két, egymást követő héten szerepelhetett volna. De azt, hogy egy-egy hét tematikáját mennyire tervezték homogénnek, illetve eleve változatosságra törekedtek-e, nem tudjuk megmondani. Ami biztos: a programot Babits és Schöpflin dominálta. Az előbbi a modern kultúra filozófiai alapjairól, az utóbbi pedig voltaképpen a *Nyugat* s előzményei irodalomtörténetét vette volna számba. Kétségtelen, mindkettőnek komoly aktualitása volt, mindkettőre valós igény lehetett írók s olvasók körében egyaránt. (Ne feledjük, a magyar szellemi élet korszakváltás előtt állt, ennek jelei már mutatkoztak.)

Új eleme a közleménynek, hogy a részvételi lehetőségek időközben módosultak, differenciálódtak. „Egyes előadásokra is be lehet iratkozni, óránként 10 K, a *Nyugat* előfizetői részére 8 K díjért.”

Ez a nagy reményekre jogosító tervezgetés azonban hamar komoly akadályokba ütközött, a háború elvesztésének nyilvánvalóvá válása, majd az úgynevezett őszirózsás forradalom kitörése alapvetően megváltoztatta a külső föltételeket. Maga a *Nyugat* is csak összevonva, november közepén jelent meg legközelebb. Ebben az összevont, november 1–16-i számban ugyan az iskola

terve még szerepel¹¹ (kis módosításokkal az előző számban közölt ismertetőt nyomtatták le újból, s megint a B/2-n helyezték el a szöveget), de egy apró, ám fontos változás történt. Az előadássorozat megkezdése egy hónappal kitolódott. A közlemény immár így kezdődött: „A *Nyugat* munkatársai, írók, művészek és tudósok, nagyarányú előadás-sorozatot tartanak folyó év december 2-ikától 1919. február végéig.” Ez a bejelentés, fontosságára való tekintettel, *A Nyugat hírei* közt is megjelent: „A *Nyugat* előadásai, melyek iránt közönségünkben nagy érdeklődés mutatkozik, december elejére halasztódtak el.”¹² Nem sokkal később azonban már az is bizonyossá vált, az egész kezdeményt bizonytalan időközönként el kell napolni. A legközelebbi, december 1-ji számban, megint *A Nyugat hírei* közt, már ez a döntés kapott nyilvánosságot: „A *Nyugat*-előadásokat a megváltozott viszonyokra való tekintettel, bizonytalan időre elhalasztottuk. Azoknak a beiratkozónak, akik az előadások megkezdését nem óhajtják bevárni, a befizetett díjak a *Nyugat* kiadóhivatalában rendelkezésükre állanak.”¹³

Egy lehetőség ezzel örökre megsemmisült, az „iskola” terve irreálissá vált. Maga a *Nyugat* is új kontextusban folytathatta csak útját.

Az elvetélt terv – kudarc ellenére – kínál néhány tanulságot. Az egyikre, a *Nyugat* irányításában megmutakozó belső átrendeződésre, azaz Babits és Schöpflin előtérbe, Ignotus és Osvát háttérbe kerülésére már utaltunk. Itt ezt megerősíthetjük. Ignotusnak és Osvátnak 1-1 órás jelenléte a programban mindenképpen rangjukhoz nem illő, „alultervezett”. Ha ehhez hozzávesszük Ady hamarosan bekövetkező halálát, a változás nagysága aligha értékelhető túl. (Különösen föltűnő Ignotus passzivitása. Ő csak egyetlen előadást vállalt, s az sem a tőle megszokott programatikussá vagy polemikussá karakterű megszólalást ígért. Bár lehet, hogy a magyarázat „egyszerű”, témaválasztása csak a költészethez való eredendő, de irodalompolitikus szerepe által elfedett hajlamainak aktivizálódását jelzi.) A proklamált tematika azonban ezen túl is ad lehetőséget néhány következtetés levonására. A tematika gondolkodástörténeti szempontú filológiai elemzése persze szükségképpen szétfeszítené e kis cikk kereteit. Itt ezekre csak utalni lehet.

Mindenekelőtt: érdekes, hogy Babits nem irodalmi, hanem filozófiai előadásokat hirdetett meg, s a programban rajta kívül is voltak még előadók, akik nem irodalmi és/vagy művészeti, hanem elméleti témákkal léptek volna föl. Dienes Pál, horribile dictu, egyenesen fizikai (igaz, elméleti fizikai) tárgykör előadója lett volna, Pikler pedig saját észlelés-lélektani elméletével csatlakozott az „iskolához”. Ebben az összefüggésben figyelemre méltó, hogy az, amivel Dienes előállt, az elméleti fizikának az a problematikája volt, amelyik Einsteinhez, a relativitáselméletéhez vezetett. Ez a *Nyugat* részéről igen modern opciónak tekinthető. (Ő egyébként alighanem Babits révén került az előadók közé, szerepeltetése tehát Babits ekkori elméleti érdeklődésének is indirekt igazolása.) Pikler föltehetően Ignotusszal tartott barátsága révén válogatódott be. Annál inkább föltűnő azonban, hogy Ignotus másik barátja, a Piklernél akkor már „modernebb” s gondolkodástörténetileg érdekesebb Ferenczi Sándor nem került be a körbe. Ez a választás alighanem Babitsnak a pszichoanalízissel szemben mutatkozó fönntartásait, de legalábbis ambivalenciáját jelzi. Fontos kérdés azonban, maga Babits miről beszélt volna három hónapon át? A modern filozófia történetét adta volna elő? Lehet, de egyáltalán nem bizonyos. Azt azonban tudjuk, ekkoriban Kanttal foglalkozott; *Az örök béke*, amelyet ő fordított és jegyzetelt meg, kevéssel előbb, 1918 nyarán jelent meg.¹⁴ Ehhez írott bevezetése pedig, amely Babits aktuális maga-

¹¹ *Nyugat-előadások* = *Nyugat*, 1918. november 1–16., B/2.

¹² *A Nyugat hírei* = *Nyugat*, 1918. november 1–16., 708.

¹³ *A Nyugat hírei* = *Nyugat*, 1918. december 1., 766.

¹⁴ KANT, Immanuel, *Az örök béke*, fordította, bevezette és jegyzetekkel kísérte Babits Mihály, Bp., Új Magyarország rt., 1918 (Természet és társadalom) – A megjelenés időpontját a könyvhöz tartozó aprónyomtatvány (reklámcédula) kétségtelemné teszi.

tartása szempontjából igen beszédes, elárulja, hogy számára Kant tanulmányozása a „konzisztens és erkölcsös emberi cselekvés és élet” problematikáját jelentette. A Kantból általa leszűrt tanulságok pedig nemcsak a „cselekedj erkölcsösen” elv posztulátumként való előtérbe kerülésével jártak, de a „hit” és a „kötelesség” összekapcsolódásával, „a »minden mindegy« világnézet” elutasításával, a „szabadsághoz és függetlenséghez való jog” szerepének fölértékelődésével is. S – aktuális gyakorlati síkon – a folyamatos reformkényszer fölismerésével.¹⁵ Bármily paradox is a dolog, de tény, itt, a kantizáló Babits gondolkodásában rejlik mind Babits háborúvégi „radikalizálódása”, mind – utóbb – „konzervatív” fordulata. (Poétikai síkon pedig alighanem itt rejlik Kosztolányival való szembekerülése elvi oka is.) Nagy a valószínűsége tehát, hogy előadássorozatában ez a problematika valamiképpen megjelent volna.

Az előadni tervezett anyag másik oszlopa kétségkívül Schöpflin szociológizáló modern irodalomtörténete lett volna. Ez a témaválasztás természetes és logikus folyamánya volt addigi kritikai munkásságának. Nem véletlen, hogy ha jóval később is, de pályája vége felé e tárgykör monográfiáját¹⁶ is elsőként ő írta meg. Itt említendő meg, hogy szövetsége Babitscal nem pusztán a jelentős költő irodalmi elismerésén alapult, hanem az aktuális fejleményekhez való személyes viszony bizonyos lényegi rokonságán is. Az irodalmi és művészi műhelymunka egyes kérdéseinek és területeinek programba kerülése a *Nyugat* profiljából, de Babits és Schöpflin esztétikai gondolkodásának szerkezetéből is magyarázható.

Nyitott (bár történelmietlen) kérdés, mi lett volna, ha ez az „iskola” realizálódhatott volna s tartósan jelen lehetett volna a magyar irodalmi életben? Hogyan alakult volna a *Nyugat* irányultsága? A munka közben formálódó tapasztalatok miképpen alakították volna a lap arculatát? Mindezek a kérdések ma már megválaszolhatatlanok. Két sejtés azonban megkockáztatható. Az egyik: a kísérlet bizonyos elemei tovább éltek, illetve később (némileg más formában) realizálódtak. (Itt a Babits–Schöpflin ket-tős „összeállásra”, illetve a *Nyugat*-Barátok Köre megszervezésére lehet utalni.) A másik: e kísérlet megghiúsulása (a lap történeti kontextusának kedvezőtlen alakulásával összekapcsolódva) mindenképpen kedvezőtlenebb pályára helyezte a lapot. Az 1919 utáni *Nyugat* már soha nem érte el a hőskor színvonalát, irodalmi és intellektuális gazdagságát. „Szürkébb”, redukáltabb lett.

LENGYEL ANDRÁS

¹⁵ Vö. pl. KANT 1918, i. m. 9, 10, 11. (Az egész Bevezetést l. 3–12.)

¹⁶ SCHÖPFLIN Aladár, *A magyar irodalom története a XX. században*, Bp., Grill, 1937. Ilyen irányú érdeklődését jelzi, hogy a téma egy vázlatát már 1924-ben megírta: *A magyar irodalom a huszadik században* = *Nyugat*, 1924. június 16.